

ПРОЯВИ КІТЧУ В АРХІТЕКТУРІ ТА ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

**Зоя Гудченко
(Київ)**

КІТЧ У КОНТЕКСТІ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ

У статті авторка аналізує деякі прояви кітчу в царині традиційної та професійної архітектури України кінця XX – початку XXI ст. Це – тиражованість архітектури, запозичення автентичних форм і елементів, втрата конструктивної логіки та художнього смаку, вульгаризація національних (регіональних) рис архітектури.

Ключові слова: кітч, масова культура, архітектура, імітація, постмодернізм.

The author analyzes some of the manifestations of kitsch in the traditional and professional architecture of Ukraine late XX – early XXI century. This is – replication of architecture, borrowing authentic forms and elements, the loss of constructive logic and artistic taste, vulgarization of national (regional) architectural features.

Keywords: kitsch, mass culture, architecture, simulation, post-modernism.

Кітч¹ є однією з форм популярної або масової культури, «своєрідним стилем (чи анти-стилем) культури, яка сформувалася на основі дисгармонії елітарної та популярної свідомостей. Його зневажливо називали ерзац-мистецтвом, поганим смаком, імітацією, однак з часом він все більше ставав домінантною формою сучасної культури»². Таке тлумачення кітчу подає літературознавець Т. Гундорова у своїй ґрунтовній монографії, присвяченій теорії та естетичній природі кітчу. Ж. Бодріяр підтверджує багатолікість цього культурного феномена: «Естетиці краси й оригінальності ... кітч протиставляє естетику симуляції: він відтворює речі більшими або меншими, ніж оригінал, він імітує матеріали, наслідує форми або довільно комбінує їх, він повторює моду, не переживаючи її»³. При цьому, як зазначає вже В. Беньямін, зникає справжність твору мистецтва, його аура, індивідуальна своєрідність, оскільки він продукується⁴. Концепція К. Грінберга пов'язує кітч зі зрілою культурною традицією, від якої запозичуються її набутки (теми, засоби, напрямки) шляхом конвертації в іншу систему.

У словнику з дизайну⁵ кітч характеризується як щось псевдодуховне, псевдохудожнє, банальне, але водночас привабливе для художників-професіоналів у пошуках нових ідей. Саме з кітчу починалися такі напрямки сучасної архітектури і дизайну, як постмодернізм, фрістайл та ін. Деякі дослідники навіть ототожнювали постмодернізм і кітч⁶. П'ять головних принципів постмодернізму (історизм, контекстуалізм, символізм, колаж, орнаменталізм), сформульовані його засновником, американським архітектором Робертом Вентурі, звільнили проєктантів від класичних засад формоутворення. Архітектурна форма набула символічної ролі, а історичні стилі стали одним із джерел цієї форми, із можливим її відвертим цитуванням.

«Сучасна архітектура трактується як історичне і культурне відлуння. Засада подвійного кодування означає, що архітектура враховує смакові коди як рядового невтаємниченого обивателя-споживача, так і естета-професіонала, знавця історії архітектури»⁷.

Ті чи інші прояви постмодернізму спостерігаються в сучасній архітектурі України, де вони набули форм кітчу.

Продуктування витворів архітектурного кітчу, особливо активізоване в Україні на початку XXI ст., супроводжується втратою конструктивної логіки та художнього смаку.

Зазвичай архітектурний кітч використовує мотиви псевдоісторичних стилів (романського, готики, ренесансу, бароко, класицизму), але деякі забудовники віддають перевагу національним (регіональним) рисам архітектури, при цьому вульгаризуючи їх, зводячи до бутафорності.

Отже, один з проявів кітчу простежується в контексті традиційної архітектури, яка фігурує в різних сферах сучасного культурно-інформаційного простору України. Найсамперед вона існує як жива реальність, як архітектурна тканина сіл і містечок. Народні традиції зберігаються у планувальній структурі поселень та селянських садиб, в окремих спорудах з первісною функцією. Невелику частину об'єктів народної архітектури було вилучено з реального життя і переміщено до музеїв просто неба задля їх фізичного збереження.

Вони функціонують як музейні експонати, як джерело етнічної інформації. Найвиразніші елементи народної архітектури переосмислюються дизайнерами і впроваджуються в сучасне будівництво, набуваючи таким чином «вторинного» використання. Це викликано бажанням надати архітектурному середовищу, так би мовити, «національного колориту», задовольняючи певні ностальгійні почуття, що закорінені в глибинах підсвідомості і пов'язані для багатьох українців з «класичним» селом. Адже за офіційними відомостями на 1 січня 1924 року, сільське населення складало в Україні 81,5%⁸.

Архітектурний кітч на регіональні теми має широкий діапазон застосування і в міській багатоквартирній житловій забудові, і в індивідуальних садибах передмість, містечок та сіл. Крім того, кітчеві інтерпретації архітектурних сюжетів, почерпнутих із традиційного сільського будівництва, зустрічаємо в будівлях сучасних ресторанів, кав'ярень, готелів, туристичних баз, сувенірних кіосків, магазинів, в обладнанні дитячих майданчиків та місць відпочинку, в облаштуванні інтер'єрів житлових і громадських споруд. Особливо яскраве уявлення про архітектурний кітч отримує пасажир автотранспорту на великих трасах міжміського сполучення, де корчми «в українському стилі» чатують з обох боків дороги через кожні десять кілометрів.

Образи народної архітектури, візуальні та вербальні, присутні в кінострічках, театральних постановках, у засобах масової інформації: телебаченні, радіо, пресі, в художній літературі, образотворчому та декоративному мистецтві, у рекламі, у виробках легкої промисловості. Знаковими символами при цьому є «біленька хата під солом'яною стріхою», «вітряк на осілку», «колодязь-журавель», «тиночки й перелазы», «ворота» та ін. До цього нерідко долучають муляж лелеки.

Кітчева архітектурна продукція, що живиться мотивами старого українського села, справляє різне враження на реципієнта залежно від його підготованості, культурного розвитку. Інфантильний споживач з легким задоволенням і подивом сприймає цю «українську екзотику» у вигляді, скажімо, хати-корчми з бутафорною ліччю, у якій ніколи не палав вогонь, і колодязя без води. Зовсім інша реакція виникає в естетично вихованого споживача, до того ж особисто знайомого з автентичними об'єктами, про які кітч дає вихолощене та вульгарне уявлення, дуже далеке від оригіналу.

Народна архітектура – це комплексне явище. Окремі будівлі, функціонально пов'язані між собою, формують господарській двір, який разом з городом та садом утворює садибу. Залежно від рельєфу та наявності водойм, садиби певним чином розташовуються на місцевості, утворюють мережу вулиць, провулків, глухих кутів, стежок. Акцентами забудови є церкви, вітряки та інші споруди з виразними силуетами.

Архітектурні об'єкти в оточенні садків, грядок з різноманітними овочами та злаками гармонійно сполучаються з природним ландшафтом, дикою рослинністю, ставком чи річкою. Естетична якість виникає в суголосному поєднанні усіх компонентів сільського поселення, у його співмірності з людиною, що й викликає в неї особливе переживання краси і тієї аури, яка, можливо, на генетичному рівні породжує ностальгію навіть у тих, хто сам не був ніколи селянином.

Кітч руйнує цю природну гармонію. Зникає цілісний образ архітектурного середовища, зникає відчуття правди. У традиційній забудові села, незважаючи на по-

вторюваність кількох типів споруд селянського двору, кожна садиба індивідуальна, оскільки в ній матеріалізовано потреби й уявлення про власне гніздо конкретного господаря чи представників роду двох-трьох поколінь. А кожна хата, як і людина, при подібній анатомічній структурі має власне обличчя.

Натомість забудова сіл за типовими проектами, які набули поширення від другої половини ХХ ст., бездушна повторюваність однакових будинків призводить до втрати індивідуальності архітектурного середовища. А це, у свою чергу, знеособлює людей, вимушених там жити. Найбільш знівельованими є вулиці, де уніфіковано не тільки будівлі селянського двору (хата, сарай), але й розпланування їх на ділянці. Таке враження справляє, зокрема, забудова, відведена для переселенців з чорнобильської радіоактивної зони, виконана спеціалізованими підприємствами після 1986 року на державне замовлення. Для селянина, який багато часу проводить у дворі, у городі, величезне значення має облаштування садиби, тому обмеження власної волі господаря, жорстка регламентація негативно впливають на моральний, фізичний та психічний стан «споживачів» подібної тиражованої архітектури, у якій превалює одна з характерних рис кітчу – повторюваність, пов'язана з індустріалізацією виробництва.

Вище йшлося про кітч у сучасній забудові, виявлений через запозичення автентичних форм і елементів або через вторгнення індустріальних технологій до старих сіл. Проте варто зазначити, що взаємопроникнення різних рівнів архітектури, зокрема елітної, стильової і народної, тією чи іншою мірою мало місце здавна. Можна навести безліч прикладів панських будинків, в основі яких тридільний тип народного житла «хата на дві половини». Панівний в Російській імперії наприкінці ХVІІІ – у першій третині ХІХ ст. стиль класицизму вплинув на появу в слобожанській хаті декоративного різьблення, дерев'яних лиштв, що нагадує зубчастий поребрик карнизів цегляних будівель чи влаштування піддашків, подібних до портиків класицистичних палаців. На теренах Полтавщини-Слобожанщини зустрічаються хати кінця ХІХ ст. козаків і міщан із настінним малюванням в інтер'єрах (фігурні хрести, вазони, квіткові обрамлення вікон і дверей, кола або овали на честь євангелістів та ін.). Мотиви розписів навіть як церковними релігійними сюжетами, так і творами декоративно-вжиткового мистецтва, насамперед мальованими скринями, розповсюдженими в означеному регіоні. Розписи виконували роль оберегу (елементу освячення) і мистецького засобу оздоблення житла. Має місце подвійне кодування – система житла і система храму.

Проникнення рис стильової архітектури в народну спостерігалось й у культовій архітектурі. Традиційне дерев'яне храмобудування, у якому використовували декілька усталених конструктивних схем (церкви тризрубні, п'ятизрубні, дев'ятизрубні; одноверхі, триверхі, п'ятиверхі, дев'ятиверхі з перехідними залами по вертикалі) на певних етапах набуло під впливом панівних архітектурних стилів готичних, ренесансних, барокових, класицистичних та модерних рис. Це знайшло прояв у формі верхів; в окресленнях вікон, дверей, арок між навою і бабинцем; в оформленні інтер'єрів, насамперед іконостасів та ін. З іншого боку, об'ємно-просторові схеми традиційних дерев'яних церков і дзвіниць, їх пропорційний лад знаходили переосмислення в професійних архітекторів, які проектували муровані храми. Один з прикладів такого роду – пам'ятка архітектури українського бароко Спасо-Преображенська церква 1732 року в с. Великі Сорочинці на Полтавщині – хрещата в плані, первісно дев'ятиверха (тепер п'ятиверха). У ній структура бічних верхів нагадує рублені верхи дерев'яних церков, а в декорі фасадів використано поширені в українському народному мистецтві мотиви – розетки, трилисники, намистинки та інші елементи⁹. Інший приклад – Покровський собор 1689 року в Харкові¹⁰ – тридільний, триверхий, багато-заломовий, який має структуру, притаманну народній гілці церковного будівництва. Органічне переплетення традицій народної архітектури з досягненнями ренесансу ілюструє каплиця Трьох святих у Львові 1578–1591 років¹¹. Наведені приклади констатують факти взаємопроникнення рис народної та професійної архітектури, взаємовпливу цих двох напрямків національної культури – «неможливо провести

чітку демаркаційну лінію між високою і низькою культурами або між автентичною «народною» і не автентичною»¹². При цьому у творах і автентичної, і професійної архітектури не втрачається ідея «мистецької справжності», не порушуються тектонічність споруд, відповідність форми змістові, функції.

¹ Кітч – від Kitsch (нім.) – халтура, несмак, сміття.

² Гундорова Т. Кітч і література. – К., 2008. – С. 3.

³ Бодрийяр Ж. Кітч // Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. – М., 2006. – С. 146.

⁴ Беньямін В. Вибране. – Л.: Літопис, 2002.

⁵ Дизайн. Иллюстрированный словарь-справочник. – М.: Архитектура, 2004. – С. 184.

⁶ Гундорова Т. Кітч і література. – С. 15.

⁷ Вечерський В. Курс історії архітектури. – К., 2006. – С. 235–239.

⁸ Хохол Ю. Ф. Сельское жилище. – К., 1976. – С. 12.

⁹ Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – К., 1985. – Т. 3. – С. 293.

¹⁰ Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – К., 1986. – Т. 4. – С. 96–97.

¹¹ Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – Т. 3. – С. 93.

¹² Гундорова Т. Кітч і література. – С. 24.

Юлия Захарина
(Минск)

ИСТОРИЗМ АРХИТЕКТУРЫ ПОСТМОДЕРНА: КОМПРОМИСС, ЭКЛЕКТИЗМ, КИТЧ

Статтю присвячено розкриттю специфіки проявів історизму постмодерну в трьох аспектах: компромісі, еклектизмі, кітчі. Робиться висновок про те, що історизм архітектури постмодерну заснований на алюзіях, історичних ремінісценціях, асоціаціях, асимілює або переймає історичні архетипи.

Ключові слова: історизм архітектури постмодерну, масова культура, художня виразність, компроміс, еклектизм, кітч.

The article is devoted to discover of specific traits of historicism in postmodern architecture in three aspects: the compromise, the eclecticism and the kitsch. They are draw a conclusion to base of historicism in postmodern architecture in allusions, historical reminiscences, associations, assimilation or copy of historical archetypes.

Keywords: historicism of postmodern architecture, popular culture, artistic expressiveness, compromise, eclecticism, kitsch.

Историзм как тенденция воссоздания форм и элементов прошлого имел место в архитектуре на протяжении ее многовекового развития, сохранил преимущество в современной архитектуре. Используя в своем художественном языке символы и знаки, являющиеся аллюзией или прямым копированием разнообразных архитектурных форм, историзм получил многогранность проявлений. Как отмечает теоретик архитектуры А. Иконников, «он может быть романтичен или холодно-классичен, не исключает иронии и гротеска, но всегда субъективен – по методу и в своей обращенности к субъекту, его представлениям и ассоциациям» [1, с. 255].

Начиная с эпохи Возрождения историзм постепенно утверждается в качестве неотъемлемой составляющей архитектурных стилей и направлений. Зарождение и развитие новых стилей, будь то барокко или классицизм, модерн или постмодерн, так или иначе предполагало историзм. Обращаясь к своим предшественникам в поисках форм и